

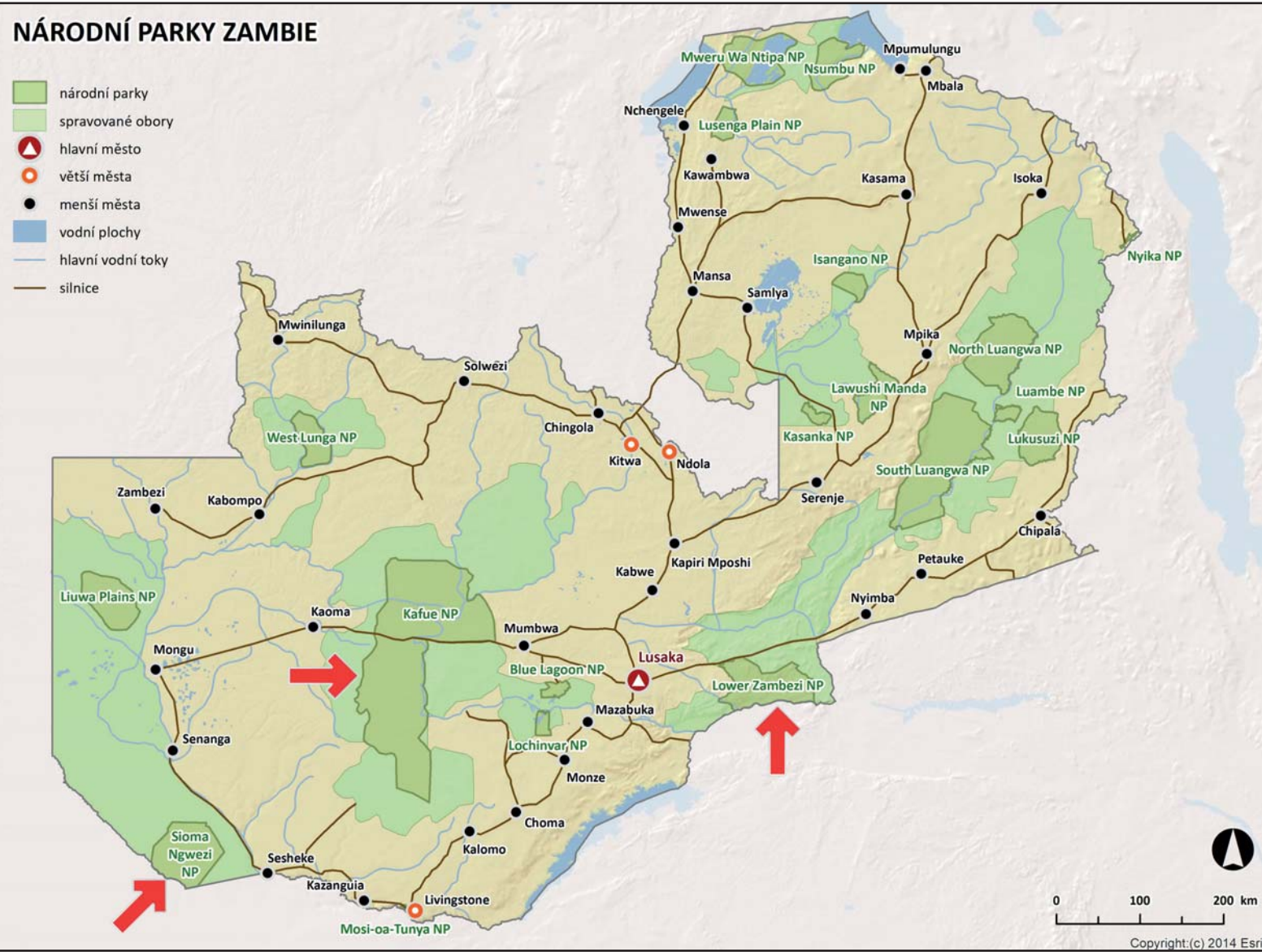
Studie proveditelnosti: „Zvýšení ekonomické prosperity venkovské komunity a zlepšení ochrany přírody s využitím rozvoje ekoturismu v Zambii“

František Pelc, Michal Lodin

Jeden z podstatných předpokladů zlepšení kvality ochrany přírody a obecněji biodiverzity v chráněných územích představuje promyšlený rozvoj ekoturismu,

bezpochyby posilující zaměstnanost a ekonomickou prosperitu venkova a zároveň zainteresovanost místních komunit na ochraně přírody (Eagles et al. 2002).

Životaschopné populace žirafy jsou v Zambii přítomné pouze v NP Sioma Ngwezi (druh žirafa jižní, na snímku, celkem 200–300 jedinců) a v NP South Luangwa (druh žirafa masajská, 600–700 kusů). Foto František Pelc

Mapa lokalit tří zájmových oblastí. Vypracoval Jan Vrba

Počet zahraničních turistů přes množství výkyvů v Zambii v posledních desetiletích narůstá a v roce 2018 poprvé přesáhl jeden milion. Turismus se stal jedním z nejrychleji rostoucích zambijských ekonomických odvětví (vytváří přes 6 % HDP a více než 8 % zahraničního obchodu) a zaměstnává přímo a nepřímo na 319 000 lidí (ATC 2018).

Podrobnější rozbor však ukazuje, že pouze zhruba čtvrtinu zahraničních turistů je možné spojit s ekoturismem s vazbou na chráněná území, a to s obrovskými rozdíly. Více než 140 000 turistů totiž zavítá k Viktoriiným vodopádům a na 23 000 z nich navštíví navazující malý národní park Mosi oa Tunya. Nejznámější národní park South Luangwa velký

jako půl Moravy hostil v posledních letech více než 40 000 turistů za rok. Obří národní park Kafue, rozprostírající se na 22 400 km², vykazuje roční návštěvnost okolo 13 000 turistů a do národního parku Lower Zambezi zamíří ne víc než 10 000 návštěvníků ročně. Ostatní národní parky mají roční návštěvnost ve stovkách či jednotkách tisíců turistů, a někdy ještě méně. Do této kategorie patří i národní park Sioma Ngwezi. Pro porovnání lze uvést, že v Krkonošském národním parku o rozloze méně než 400 km² se roční návštěvnost pohybuje okolo 4 milionů osob. V africkém kontextu je pro srovnání vhodné uvést roční návštěvnost věhlasného obřího Krugerova národního parku (90 % plochy národního parku Kafue), přesahující

1,8 milionu osob. Uvedené údaje a porovnání zřetelně potvrzují obrovský potenciál pro změnu současného stavu, a to v podobě udržitelné, k přírodě šetrné turistiky (cf. UKAid & World Bank 2011).

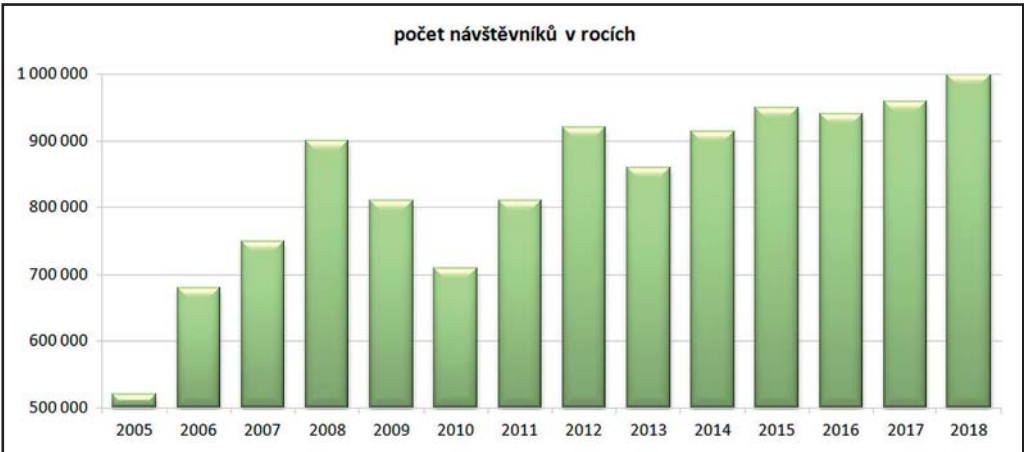
Stručně o historii projektu
Záměr podpořit rozvoj ekoturistické infrastruktury v zájmu ochrany přírody a místní ekonomické prosperity vznikl již v roce 2016 (Pelec *l.c.*). Na základě jednání mezi MoTA a Agenturou ochrany přírody a krajiny ČR zambijská strana oficiálně požádala o realizaci projektu v rámci rozvojové pomoci České republiky dopisem vyjadřujícím značný zájem o spolupráci v této oblasti i podáním žádosti MoTA Velvyslanectví ČR v Zambii. Záměr byl

Základní fakta ochrany přírody Zambie

Zambie (dříve Severní Rhodesie) je jednou z velkých zemí v jižní Africe s rozlohou více než 752 000 km², tj. skoro 10x větší než ČR, se zhruba 18 miliony obyvateli (hustota osídlení dosahuje 24 obyvatel/km², je tedy asi 6x nižší než v ČR) a s ročním přírůstkem téměř 3 % populace (předpokládané zdvojnásobení počtu obyvatel státu za méně než 30 let!). V současnosti se v Zambii nachází 21 různých velkých národních parků, zabírajících plochu od 17 po 22 400 km² pokrývajících asi 8 % plochy státu. Přibližně dalších 22 % státního území tvoří území řízeného lovu (game management area) s opravdu nízkým stupněm ochrany přírody. Systém ochrany přírody garantovaný Ministerstvem turismu a umění Zambijské republiky (Ministry of Tourism and Art, dále MoTA) je teoreticky celkem promyšlený, ale v důsledku výrazného podfinancování zůstává úroveň ochrany přírody v chráněných územích nedostatečná, i když existují výrazné regionální rozdíly.

(Pelc 2017).

ze strany české rozvojové pomoci vyhodnocen jako postrádající přijatelné parametry upřednostňující projekty podpory rozvoje zemědělství na zambijském venkově, a tudíž nevhodný. Po následných opakovaných konzultacích se podařilo dojednat s Českou rozvojovou agenturou možnost zpracování studie proveditelnosti, která by věrohodně identifikovala prioritní zájmové prostory a zároveň stanovila expertními posouzeními investiční a provozní náklady. V roce 2017, resp. 2018 zažádala zambijská strana o provedení této studie jak samostatným dopisem státního tajemníka adresovaným Velvysla-

Vývoj počtu zahraničních turistů v Zambii (Světová banka 2017)

nectví ČR v Lusace, tak následně podanou žádostí o realizaci studie proveditelnosti posuzující tři zájmové oblasti pro podporu rozvoje nové ekoturistické infrastruktury v národních parcích Kafue, Sioma Ngwezi a Lower Zambezi. Zmiňovaná iniciativa zambijských úřadů vyústila v polovině roku 2019 v uzavření smlouvy mezi Českou rozvojovou agenturou a AOPK ČR o realizaci této studie. AOPK ČR studii vypracovala a realizovala ve spolupráci s Fakultou životního prostředí České zemědělské univerzity Praha.

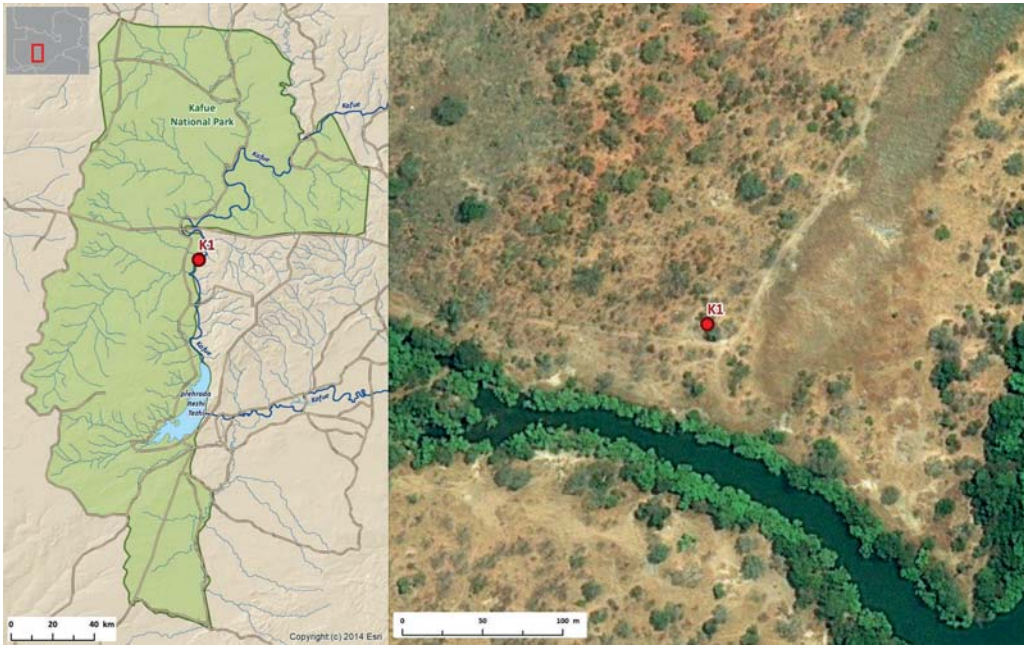
Vlastní studie proveditelnosti

MoTA požádalo o provedení studie proveditelnosti, která by určila ve třech zambijskou stranou navržených národních parcích (viz mapa) vhodná místa k výstavbě ekoturistických zařízení včetně orientačních ekonomických nákladů a na základě komplexní porovnávání SWOT analýzy i nepochybnitelné priority pro případnou realizaci pilotního projektu.

Stručný popis tří studovaných oblastí

Národní park Kafue

Největší národní park Zambie se nachází v převážně rovinaté krajině a pokrývají jej miombové lesy, savany a místy, zejména na severu mokřadní planiny. Na ploše velké jako Morava vzniklo celkem 20 celoročních a několik dalších sezónních ekoturistických zařízení. Nicméně s ohledem na rozsáhlost má park mnohem větší potenciál rozvoje. Z fauny se vyskytují ekoturisticky a ochránářsky atraktivní populace slona afrického (5 000–6 000 jedinců), hrocha, buvola, lva, levharta, geparda, psa hyenovitého a hyeny skvrnité. Z antilop NP Kafue osídluje mj. antilopa vraná, antilopa koňská, impala, puku, buvolec Lichtensteinův, pakůň žihavý a voduška červená neboli lečve. Jak jsme již uvedli, s ohledem na plochu je návštěvnost parku činící 10 000–15 000 ročně poměrně nízká. Další podrobnosti o zmiňovaném vskutku velkoplošném chráněném území přináší Mkanda *et al.* (2018) a Plesník & Pelc (2018).

Návrh nejvhodnější lokality pro realizaci ekoturistického zařízení v centrální části NP Kafue. Vypracovali Jan Vrba a Vladimír Zdražil

O realizaci projektu dlouhodobě projevují zájem zástupci MoTA. V čele státní tajemník Amos Malupenga a první zprava od něj je český velvyslanec Radek Rubeš. Foto Vladimír Zdražil

Národní park Sioma Ngwezi

Třetí největší národní park (5 270 km²) leží na jihozápadě země na hranici s Angolou a Namibií a charakterizuje jej rovinatá krajina porostlá miombovovými a akáciovými lesními a savanovými formacemi na kalaharských píscích, někde jsou otevřené travnaté pláně a pánve periodicky zaplňované vodou.

V minulosti na faunu velmi bohatý park byl před dvěma desítkami let téměř vypytlačen. V současnosti zlepšená aktivní ochrana a poloha na migračních koridorech velkých savců mezi třemi státy umožnila aspoň částečnou obnovu populací fauny. Stejně jako NP Kafue se také toto chráněné území stalo součástí obřího přeshraničního chráněného území

Kavango–Zambezi (KAZA), plochou srovnatelného s Francií (cf. Pelc & Plesník 2016). Z hlediska ekoturismu a ochrany přírody zůstává významná přítomnost autochtonní populace žirafy jižní, která se jinde v Zambii nevyskytuje (populace žiraf v South Luangwě patří k jinému druhu – žirafě masajské). Dříve početná stáda slona afrického byla zdecimována pytláctvím, takže dnes jejich populace čítá nízké stovky jedinců, přičemž dramaticky vzrostl podíl nalezených zabitých zvířat k živým, konkrétně z 3 % v roce 2008 na 85 % v roce 2015. Jinak park nabízí téměř ucelené portfolio další africké charismatické fauny včetně lva, psa hyenovitého, levharta a možná i geparda a některých antilop, avšak stále v mimořádně nízké populační hustotě. Žádné trvalé ekoturistické zařízení ve vlastním parku neexistuje, pouze podél řeky Zambezi vzdálené od hranice parku asi 30 km na západ funguje pět kempů a lodží.

Národní park Lower Zambezi

Rovněž rozsáhlý národní park (4 094 km²) je situován podél hraniční řeky Zambezi široké 0,5–2 km (v parku v délce asi 120 km), na niž navazuje nivní terasa široká 2–15 km a řetězec kopců vysokých přes 1 000 m n. m. a sva-hy Velké příkopové propadliny. Četné mokřady a tůňe (část nivy parku je několik měsíců pod vodou), rozmanitá buš a savany s dominantami jako baobab a palma *Hymphaene ventricosa* přispívají k dramatické krajinné scénarii. Široké spektrum africké fauny zahrnuje slona afrického (asi 1 500–1 700 jedinců), hojného hrocha, buvola, zebry, několik druhů antilop, lva (menší populace asi 30–40 jedinců), levharta, hyeny skvrnité a nepočetně i psa hyenovitého, čítajícího 3–5 smeček. Zatímco krokodýl nilský je běžný, nosorožec dvourohý (vypytlačen), gepard (zřejmě vyhuben) a žirafa (mimo areál výskytu) chybějí. Téměř 400 druhů ptáků včetně kolonií vlhy karmínové hnízdící v NP v počtu až 10 000 jedinců lákají milovníky avifauny. Na území parku bylo postupně vybudováno sedm ekoturistických zařízení luxusního charakteru, zatímco na deset zařízení rozmanité kvality se nachází v přílehlé oblasti řízeného lovu zvěře. Park a jeho okolí ohrožuje záměr těžby nerostných surovin. Na protějším zimbabwském břehu se rozkládá unikátní národní park Mana Pools, kde přežívají i ohrožení nosorožci dvourozí.

Porovnávací SWOT analýza a další aspekty studie proveditelnosti

Účelem studie proveditelnosti bylo jas- ně definovat projekt a určit, zda ho bude možné realizovat. Možnosti určují dostup- né příležitosti a limity zdrojů, trh, životní prostředí, potřeby a požadavky místní ko- munity a politická realita. Jako součást stu- die byla vypracována analýza SWOT (silné a slabé stránky, příležitosti a hrozby). Sil- né a slabé stránky zastupují vnitřní faktory (vlastnosti) navrhovaného projektu; příle- žitosti a hrozby představují vnější faktory, které mohou ovlivnit výsledek. Podrobná SWOT analýza šesti lokalit ve zmiňovaných třech národních parcích byla navržena podle mezinárodních standardů a prove- dena samostatně každým odborníkem. Pro vypracování SWOT analýzy porovnávací jednotlivé parky a lokality v nich bylo sta- noveno celkem 46 kritérií. Sedmáct se týkalo silných stránek (např. biodiverzita, krajinná atraktivita a možnosti ekoturistic- kých aktivit), deset mělo vazbu na slabé stránky, jako je sezonnost využití, nedosta- tek ekoturistického vybavení, nedostateč- né zapojení lokálních komunit v ekoturis- mu, sedm kritérií souviselo s příležitostmi (např. možnosti zapojení místních komunit do projektu, možnosti synergie s dalšími institucemi včetně NGOs, možnosti zvýšení kvality péče o přírodní prostředí) a dvanáct kritérií představovalo ohrožení (např. ohro- žení těžbou nerostných surovin, pytláctvím, negativními dopady realizace ekoturistické infrastruktury). Každému parametru SWOT byla přiřazena váha s možnými hodnotami 1, 1,5 a 2 a skóre od 0 do 5. Každý z pěti odborníků nezávisle určil váhu a skóre pro všechny definované a dílčí parametry. Vá- žené skóre (váha * skóre) posloužilo k po- rovnání všech výsledků SWOT s použitím kladných hodnot pro příznivé parametry (síly, příležitosti) a záporných hodnot pro nepříznivé charakteristiky. Podrobné hod- nocení proběhlo na šesti konkrétních loka- litách vybraných zástupci MoTA, resp. pří- slušných správ národních parků. Primárním kritériem byl snadný přístup z mezinárod- ních letišť v Lusace a Livingstonu, jmenovi- tě dostupnost do půl dne jízdy autem.

Byla také stanovena modelová struktura ekoturistického zařízení střední a nižší třídy.

Společné foto s ředitelkou NP Kafue (severní sektor) Mirriam Namushi. Foto Vladimír Zdražil

Populace hrocha obojživelného v řece Zambezi v NP Lower Zambezi dosahuje několika tisícovek. Foto František Pelc

Vyhodnocení

Na základě celkového vyhodnocení vyšlo jako nejvhodnější místo pro výstavbu eko- turistického zařízení na soutoku řeky Shis- hambe a Kafue v národním parku Kafue. U silných stránek dosahovalo hodnocení 116 bodů (ostatní lokality 62–102), u slabých

stránek 28 (ostatní 35–67), u příležitostí 64 (ostatní 50–55) a u ohrožení 44 (ostatní 44–54). Silné stránky a příležitosti byly vše- mi experty hodnoceny vcelku konzistentně, slabé stránky pro lokalitu Sioma Ngwezi a hrozby pro všechny lokality vykazují větší variabilitu.

Vstupní investiční náklady na definované zařízení pro nízko a středně příjmové tu- risty byly ohodnoceny rámcově stavebním rozpočtovým expertem na 3–4 miliony Kč a další nezbytné podpůrné investice (vozy, počítače apod.) na 2–3 miliony Kč. Byly odhadnuty i průměrné roční provozní (asi 350 000 Kč) a mzdové (500–900 000 Kč) náklady. Pro nejlépe hodnocenou lokalitu v NP Kafue hovořila především její dostup- nost (po dobré cestě od hlavní asfaltové silnice, centrální část obřího parku a blíz- kost osady zaměstnanců parku), atraktivní a současně praktické umístění na soutoku dvou řek a solidní zazvěření parku.

Na druhý okraj intervalu hodnocení se do- staly lokality v Sioma Ngwezi. Tento park má úžasnou krajinnou scenerii charak- teru divočiny a obnovující se fragmenty původních populací fauny. Nicméně je- jich komplikovaná dostupnost po cestách s hlubšími kalaharskými písky a absence povrchové vody (nutnost využití vrtů pro zásobování vodou) ve studovaných loka- litách snižuje hodnocení a zvyšuje případ- né investiční náklady. Jako vhodné řešení se proto nabízí využití lodží u nedaleké řeky Zambezi nebo výstavba nových jako základny pro návštěvníky a zřízení jedno- duchého satelitního kempu přímo v národ- ním parku využívaného pro krátkodobé pobyty v divočině.

Z širšího pohledu jsou studované lokality ve všech cílových národních parcích, byť s různou intenzitou, vhodné k rozvoji eko- turismu a nezbytných zařízení (Lodin *et al.* 2019).

Zvídavé lvíče ve smečce lvů, NP Kafue. Foto František Pelc

Co dál?

Výsledky studie byly předány prostřednic- tvím Velvyslanectví ČR zambijskému Mi- nisterstvu turismu a umění spravujícímu chráněná území a následně prezentována a předána České rozvojové agentuře. Studie identifikovala prioritní lokalitu, resp. vhodné lokality pro vybudování udržitelné ekoturis- tické infrastruktury a zahrnuje rovněž ex- pertní odhady investičních nákladů modelo- vého ekoturistického zařízení s kapacitou do 30 návštěvníků (celkově přibližně 6 milionů Kč) a počátečních provozních, resp. mzdových prostředků (ročně okolo 300–400 000 Kč, resp. 500–900 000 Kč) se servisem zajišťo- vaným asi deseti pracovníky místní komunity. Správa ekoturistického zařízení by postup-

ně přešla do rukou místní komunity za su- pervize investora. Veškeré příjmy zůstanou v místě (na rozdíl od standardních zařízení provozovaných zahraničními společnostmi). Zároveň byla zdůrazněna potřebná vazba na využívání potravin z produktů místních komunit (zelenina, ovoce, rybářství apod.), což představuje další aspekt žádoucí rozvo- jové spolupráce.

Kde najít finanční podporu pro realizaci pro- jektu? Jako nejracionalnější se jeví využití programu rozvojové spolupráce ČR. V Zam- bii jako jedné z prioritních zemí byly v roce 2019 na rozvojovou pomoc podle dostupných údajů nevyčerpany dvě desítky milionů Kč, takže tyto prostředky byly redistribuovány

Pláně Busanga v NP Kafue hostí velká stáda antilop lečve červených přitahujících predátory včetně lva či geparda. Foto František Pelc

Z přípravného jednání s kancléřem (v červené košili) královského litungy Jižního Barotsolandu před setkáním s vlastním litungou. Foto Pavel Pešout

pro OSN působící v oblasti. Nicméně tento zdroj by mohl být potenciálně využitelný po nezbytné úpravě indikátorů, kde je dosud uváděn pouze zemědělský (produkční) rozvoj zambijského venkova. Indikátory je nutné doplnit o možnost podpory nezemědělských (neprodučních) aspektů rozvoje venkova, které jsou neméně důležité. Jednání týkající se uvedeného procesu probíhají mj. na úrovni MŽP a MZV. V této souvislosti podotýkáme, že Zambie má paradoxně nadprodukcii zemědělských produktů, ale díky extrémně nízké koupěschopnosti obyvatelstva jich velkou část exportuje do bohatších států.

V současné době je připravováno alternativní doplnění projektů o studijní a výzkumné výměny mezi ČZU a Zambijskou univerzitou (UNZA) v Lusace včetně vybudování zázemí pro tyto aktivity v navazujícím prostoru ekokempu. Předpokládá se i prostudování vhodnosti a možnosti repatriace vybraných vyhubených taxonů místní fauny (např. nosorožce dvouhohého nebo žirafy jižní) a případně vytvoření malé záchrané stanice pro poraněná zvířata ve spolupráci se Safari Parkem Dvůr Králové n. L.

V případě úspěšných úprav formálních podmínek by pak mohlo zambijské ministerstvo požá-

dat na základě studie proveditelnosti o podporu v průběhu roku 2021. Mělo by se jednat o pilotní projekt, na jehož realizaci by se měli podílet i zástupci dalších komunit dvou regionů, kde proběhlo vyhodnocení vhodnosti s cílem rozšířit získané kapacity, dovednosti a přístupy i do dalších prověřovaných lokalit. V případě úspěchu nelze do budoucna vyloučit ani zaměření rozvojové pomoci do těchto oblastí.

Celý projekt vykazuje značné multiplikační účinky výstupů podpory: přispěje mj. k omezení chudoby a k podpoře prosperity lokálních komunit, ke zlepšení kvality ochrany přírodního prostředí a biodiverzity a také k omezení migrace místních lidí z venkova do městských oblastí a případně dále. Začlenění výchovných a výzkumných aktivit a případných zoologických repatriačních projektů naznačuje další potenciál rozvoje podpory.

Oponentní posudky k projektu vypracovala expertka podnikající v oblasti ekoturismu v subsaharské Africe Lídie Stellová (Stella Travel) a přední odborník ve výzkumu a ochraně biodiverzity v subsaharské Africe David Storch (Přírodovědecká fakulta UK Praha a Centrum pro teoretická studia Praha, společné pracoviště UK a Akademie věd ČR).

Poděkování

Na závěr bychom chtěli poděkovat pracovníkům Velvyslanectví ČR v Lusace, zejména velvyslanci Radku Rubešovi, za skvělou přípravu pěti jednání s klíčovými partnery na Ministerstvu turismu a umění Zambijské republiky a správám studovaných národních parků.

Seznam použité literatury je připojen k webové verzi článku na www.casopis.ochranaprirody.cz

Populace slona afrického v Národním parku Sioma Ngwezi vykazuje velké početní fluktuace, zčásti způsobené pytláctvím, zčásti pohybem zvířat za dostupnou vodou v rámci migračního makrokoridoru mezi Zambií, Angolou, Namibií a Botswanou. Toto stádo u obce Sioma v počtu cca 50 jedinců šlo pít k řece Zambezi mimo plochu. Foto František Pelc

